

АСОЦИИРАНЕ НА ПУШЕНЕТО С ДРУГИ РИСКОВИ ПРАКТИКИ У СРЕДНОШКОЛЦИ

Михаела Сарова*, Георги Саров, Веселина Русинова

Напоследък в литературата се забелязва стремеж за пренасочване на научното търсене от изучаване на отделни рискови поведения към изследване на рискови клъстери (група рискови практики), което би дало нови възможности за разбиране и контролиране на рисковото поведение. За да проучим каква е ролята на пушенето и сексуалността за формирането на рискови клъстери (рисковия клъстеринг), проведохме анонимно анкетно изследване сред ученици от три средни училища в Стара Загора (n=987). Събраните данни показват, че пушенето се асоциира позитивно с пиенето и употребата на леки наркотици, със сексуалната атрактивност и ефективност. Излагаме хипотетично обяснение на получените резултати, според което е възможно рисковото поведение да се използва в юношеската възраст като доказателство за бунтарска идентичност, претендираща за романтичен имидж и лидерски позиции в юношеската субкултура, като по този начин се увеличава сексуалната атрактивност и ефективност. Предполагаме, че това може да бъде поне отчасти причина за рисковия клъстеринг в юношеска възраст.

УВОД

Напоследък в литературата все по-често се среща констатацията, че рисковото за здравето поведение често се проявява като група от рискови практики, а не като единично рисково поведение. Това дава надежда за оптимизиране на превенцията в училищата, тъй като превантивните интервенции, насочени към всички рискови практики поотделно, са твърде обременителни, водят до претоварване на програмите за извънкласна работа и объркват преподавателския състав (Ten Dam 2002). Естествената способ-

* **Михаела Сарова** – Saint Laurence University, Canton, NY, USA,
Адрес за контакти: mgsarova@gmail.com

ност за разрастване и групиране на рисковите практики обаче все още остава дискуссионна. Смята се, че въвеждането на представата за групиране на рисковите практики (рискови кълстери¹) има смисъл само ако: 1) се докаже, че наистина съществуват рискови кълстери и 2) че поведенията от рисковия кълстер имат малък брой общи предиктори (Paulussen et al. 1998).

Групираат ли се наистина рисковите за здравето поведения?

Множество изследвания установяват сигнификантни асоциации между различни рискови практики, например: алкохолната употреба и пушенето асоциират достоверно с използването на канабис (Diez et al. 1998) а пушешите ученици са в по-голям риск от ангажиране с други форми на рисково поведение (алкохол, секс) (Takakura et al. 2001). След задълбочен систематичен обзор на литературата Wiefferink et al. (2006) стигат до извода, че пушенето, алкохолната злоупотреба, здравословното хранене и безопасният секс наистина имат склонност да се групират (clustering), като корелационният коефициент между пушенето и пиенето варира от 0,43 до 0,60, а между сексуалния опит, от една страна, и пушенето и алкохола, от друга – от 0,29 до 0,54.

Съществуват обаче и мнения, че около две трети от вариациите на проблемното поведение са резултат на уникални, а не на общи причини (Guilamo-Ramos et al. 2005) и не е уместно да се говори за рискови кълстери, ако представата е, че едно рисково поведение стимулира усвояването на други, тъй като например пушенето съществено натоваарва само социално проблемното поведение и неговият товар върху рисковото за здравето поведение е всъщност нулев (Turbin et al. 2000). Смята се също, че от практическа гледна точка е по-интересно да се търси не рисково групиране, а кълстери от укрепващи здравето поведенчески практики (Flay & Petraitis 1994), т.е. не онова, което мотивира към рисково поведение, а онова, което възпира от него.

Противоречивите схващания в литературата показват, че първият критерий на Paulussen не може да се приеме за постигнат и е необходимо изследванията в областта да продължат.

Има ли общи фактори, детерминиращи рисковото групиране?

Откриването на малък брой общи предиктори (Paulussen et al. 1998) също е проблематично. Смята се, че рисковото поведение е неразривно свързано със социалния контекст на живота (Gittelsohn, J. et al. 2001), като от потенциалните социални фактори най-вероятно трябва да бъдат изключени етническата и половата генеза, тъй като във всички етнически групи и в двата пола се откриват с еднаква честота юноши с „проблемно поведе-

¹ Кълстер е дума с английски произход, която означава група и в научната литература може да се употребява с две значения. При кълстерния анализ се използват статистически методи, които позволяват групиране на променливи в субгрупи – кълстери. За разлика от него, кълстеринг (clustering) е термин, с който се описва агрегиране на относително самостоятелни събития, например, когато искаме да кажем, че пушенето, пиенето, употребата на наркотици и ранната сексуална инициация са рискови практики, които се откриват често у едни и същи индивиди, употребяваме термина рисков кълстер (Last 1988). Това значение на термина кълстер използваме в настоящата статия.